

MITOTWÓRCZA FUNKCJA KINA I LITERATURY W KULTURZE STALINOWSKIEJ LAT 30. XX WIEKU

Małgorzata Flig

**Mitotwórcza funkcja kina
i literatury
w kulturze stalinowskiej
lat 30. XX wieku**

ROSJA
Wczoraj, dziś i jutro
Polityka – kultura – religia

Pod redakcją Mieczysława Smolenia, Joachima Dieca i Anny Jach

Tom 13

Małgorzata Flig

**Mitotwórcza funkcja kina
i literatury
w kulturze stalinowskiej
lat 30. XX wieku**

Kraków 2014

© Copyright by Małgorzata Flig, Kraków 2014

Recenzenci:

prof. dr hab. Katarzyna Duda
prof. dr hab. Grażyna Stachówna

Opracowanie redakcyjne:

Justyna Wójcik

Korekta:

Maciej Kiełbas

Skład:

Agnieszka Kluzik

Projekt okładki:

Jacek Flig

Na okładce wykorzystano zdjęcia (materiały własne) pomników:

Robotnik i kołchoźnica Wiery Muchiny (Moskwa),
pomnik Lenina (Petersburg), pomnik Stalina (Gori)

Publikacja wydana dzięki pomocy *de minimis* z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa
Wyższego

Publikacja wydana w dwóch wersjach: drukowanej i elektronicznej
Pierwotna jest wersja drukowana

ISBN 978-83-7638-415-3

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Mojej Mamie

Spis treści

I. Założenia teoretyczno-metodologiczne	7
1. Mit w naukach humanistycznych	7
1.1. Kryteria klasyfikacji.....	7
1.2. Szkoły i orientacje mitoznawcze – definicje mitu.....	8
2. Kultura i mit w ujęciu strukturalno-semiotycznym.....	27
2.1. Definicja kultury	27
2.2. Pojęcie semiosfery	37
3. Kultura sowiecka lat trzydziestych	46
3.1. Kultura totalitarna, kultura totalna – typologia	49
4. Sztuka w kulturze sowieckiej	52
4.1. Rzeczywistość i mit. Realizm socjalistyczny.....	54
II. Aspekty sowieckiego mitotwórstwa	67
1. Powieści socrealistyczne jako generatory mitów sowieckich	67
1.1. Bohater pozytywny w literaturze sowieckiej.....	67
1.2. Bohater rewolucyjny w dyskursie hagiograficznym – <i>Matka</i> Maksyma Gorkiego	70
1.3. Komunistyczna hagiografia	82
2. Historia – narzędzie kreacji mitów narodowych.....	86
2.1. Mit rewolucji październikowej	86
2.2. Czapajew – „czerwony komisarz”	99
2.3. Puszkina jako człowiek sowiecki.....	116
2.4. Aleksander Newski jako bohater stalinowski.....	122
2.5. Eisenstein – mit i cenzura.....	139
3. Wielka rodzina sowiecka.....	145
3.1. Od świętego syna do autokratycznego ojca – mit narodowy	145
3.2. <i>Ziemia</i> Aleksandra Dowżenki.....	149
4. Mit wodza.....	158
4.1. Mit wodza w literaturze sowieckiej.....	158
4.2. Leniniana	163

4.3. Staliniana	176
4.4. Filmowy obraz wodza	190
4.5. Kult jednostki w filmie dokumentalnym	199
5. Krajobraz Rosji Sowieckiej – problem tożsamości	215
5.1. Kraj wyobrażony – <i>Aerograd</i> Aleksandra Dowżenki	215
5.2. Mit pilota-bohatera	224
5.3. Mit raj	227
5.4. Kraina wyobrażona. ZSRS w komediach muzycznych	239
5.5. Mit Moskwy	251
5.6. Obraz ZSRS w pieśniach masowych	257
III. W stronę syntezy	267
1. Mitologizm kultury sowieckiej – wnioski	267
1.1. Orientacja kolektywistyczna kultury sowieckiej	267
1.2. Bohater kultury sowieckiej – ucieleśnienie mitu	271
1.3. Binarny charakter kultury sowieckiej	274
1.4. Mit prawdy w kulturze sowieckiej	279
Bibliografia i filmografia	293
Indeks osobowy	319
Wykaz ilustracji	327
Summary	329

I. Założenia teoretyczno-metodologiczne

1. Mit w naukach humanistycznych

1.1. Kryteria klasyfikacji

Mit jest zjawiskiem wieloaspektowym i wieloznacznym. W badaniach nad nim stosowane są różne kryteria porządkujące to zjawisko. Wśród najczęściej przyjmowanych reguł klasyfikacji mitu¹ wymienić należy kryterium chronologiczne (wyodrębnienie najbardziej typowego w danym okresie historii kultury rozumienia mitu) oraz kryterium szkół i orientacji mitoznawczych (eksponowanie jednego z wielu istniejących sposobów analizy mitu). Do utrwalonych w humanistyce ujęć zalicza się zazwyczaj koncepcje wypracowane przez następujące orientacje: psychoanalityczną, funkcjonalną, szkołę mitu i rytuału, teorie socjo-psychologiczne, egzystencjalistyczne, fenomenologiczne, ewolucjonistyczne, strukturalistyczne oraz marksistowskie². Eleazar Mielecinski³ jako główne kierunki w badaniach nad mitem wymienia rytualizm, funkcjonalizm, francuską szkołę socjologiczną, teorie symbolistyczne, psychologię analityczną, strukturalizm. Geoffrey S. Kirk proponuje⁴ podział na koncepcje literackie, antropologiczne, filozoficzne i psychoanalityczne. Zdaniem uczonego możliwa jest także klasyfikacja według kryterium aksjologicznego (ze względu na przypisywaną mitowi wartość), wyróżniająca koncepcje negatywne, w których mit traktowany jest najczęściej jako kłamstwo,

¹ Kryteria klasyfikacji zaproponowane w pracy: E. Potkowski, *Mity*, Iskry, Warszawa 1965, s. 10-35.

² Por. L. Mróz, *Mit i myślenie mityczne*, „Etnografia Polska” 1976, t. 20, z. 1, s. 27.

³ Por. E. Mielecinski, *Poetyka mitu*, przeł. J. Dancygier, PIW, Warszawa 1981, s. 45-122.

⁴ Por. G.S. Kirk, *Myth. Its Meaning and Functions in Ancient and Other Cultures*, Cambridge University Press, Cambridge 1970, s. 10.

oraz koncepcje pozytywne, w których mit stanowi historię świętą, ważną dla danej zbiorowości, jak na przykład w koncepcji Mircei Eliadego⁵. Barbara Szacka proponuje podział według eksponowanych w badaniach aspektów⁶ na: a) ujęcia przedmiotowe, w których mit określony jest ze względu na swoją treść lub formę, na przykład strukturalizm; b) ujęcia funkcjonalne, określające mit ze względu na funkcję realizowaną w społeczeństwie, na przykład teoria Bronisława Malinowskiego; c) ujęcia podmiotowe – koncentrujące się na jednostkowym odbiorze mitu, na myślącym podmiocie, jak w teorii Carla Gustava Junga. Tadeusz Biernat⁷ proponuje z kolei kryterium zakresu oddziaływania – podział na mit archaiczny i mit współczesny. Istotne znaczenie dla doprecyzowania i klasyfikacji sensów słowa „mit” ma praca Erazma Kuźmy, wskazującego, iż najczęściej temu pojęciu nadawano znaczenia: powtarzalności, genezy, prefiguracji, struktury, komunikacji społecznej, znaczenia, wartości⁸.

* * *

Poniższe zastawienie prezentuje najważniejsze zagadnienia dotyczące mitu w naukach humanistycznych w ujęciu chronologicznym, wyszczególniającym najistotniejsze aspekty wykorzystywane w kolejnych częściach pracy. Zaprezentowany zarys kluczowych koncepcji mitu w różnych dyscyplinach naukowych zwraca uwagę na wielowymiarowość i wieloaspektowość ujęcia mitu i mitologii w pracach poszczególnych badaczy i reprezentowanych przez nich szkół teoretycznych. Znamienną cechą, na którą wskazuje poniższy przegląd, jest niegasnące zainteresowanie mitem na przestrzeni dziejów.

1.2. Szkoły i orientacje mitoznawcze – definicje mitu

Jest niemal pewne, że ludzie od zawsze tworzyli mity. Świadczą o tym chociażby odkryte w grobach neandertalczyków fragmenty broni i innych przedmiotów należących do zmarłych oraz szczątki zwierząt ofiarnych, sugerujące wiarę człowieka pierwotnego w inny wymiar rzeczywistości. Ludzie w sposób intuicyjny nadawali formę rzeczywistości, w której funkcjonowali, oraz godzili się z własną

⁵ Por. M. Eliade, *Sacrum, mit, historia. Wybór esejów*, przeł. A. Tatariewicz, PIW, Warszawa 1970, s. 117.

⁶ Por. B. Szacka, *Mit a rzeczywistość społeczeństw nowoczesnych*, [w:] E. Mokrzycki, M. Ofierska, J. Szacki (red.), *O społeczeństwie i teorii społecznej. Księga poświęcona pamięci Stanisława Ossowskiego*, PWN, Warszawa 1985, s. 482-483.

⁷ Por. T. Biernat, *Mit polityczny*, PWN, Warszawa 1989, s. 27.

⁸ Por. E. Kuźma, *Kategoria mitu w badaniach literackich*, „Pamiętnik Literacki” 1986, t. 27, z. 4, s. 66-72.

śmiertelnością za pomocą mitów. Szukając sensu w otaczającym świecie, czerpali z własnej wyobraźni, przewidywali zjawiska bezpośrednio niedoświadczane, sięgali po idee niedające się wyjaśnić w sposób racjonalny. Odkryli świat równoległy, funkcjonujący w ramach ludzkiej wiary, będący podstawowym tematem wszelkiej mitologii. Mity mówiły o bogach/bohaterach i ich czynach, stanowiąc prawzorcy ludzkich zachowań, regulowały stosunki człowieka z otaczającym go światem. Myślenie mityczne polegało na holistycznym postrzeganiu świata bogów i ludzi. W mitycznej rzeczywistości nie było bowiem ontologicznej przepaści między wspomnianymi dwiema sferami:

Człowiek pierwotny nie wyodrębniał siebie z otaczającego świata przyrody i swoje własne cechy przenosił na obiekty natury, którym przypisywał życie, ludzkie namiętności, świadomą celową działalność gospodarczą, umiejętność przybierania ludzkiej postaci, organizację na wzór społeczeństwa⁹.

Przełom nastąpił w momencie, gdy mitologiczny świat przedstawiony zaczęto analizować w kategoriach racjonalnych. Pionierami myśli racjonalnej byli Grecy. Koncepcję człowieka i jego życia, zarówno indywidualnego, jak i społecznego, opierali na badaniach natury. Ich stosunek do przyrody był całkowitym przeciwieństwem mitycznych interpretacji tych zjawisk. Pierwsi myśliciele greccy (filozofowie z Miletu) dociekali początku pochodzenia rzeczy w zupełnie nowy sposób. O ile we wszystkich mitycznych kosmogoniach mówi się o początku jako jakimś niedostępnym dla ludzkiej pamięci stanie pierwotnym (*arche*), to w filozofii greckiej istotną stała się przyczyna, „pierwsza zasada”, nie dopuszczano myśli o działaniu przypadku¹⁰. Rzeczy rozwijały się, zdaniem wspomnianych myślicieli, z przyrody, z żywiołów (według Talesa – z wody). Atakowano koncepcję wielobóstwa u Homera (eleaci i Heraklit) oraz mitologiczne obrazowanie wyglądu i działań bogów. Z drugiej strony wysoko ceniono poetycki dyskurs mityczny. Istotę problemu stanowiło jednak wyjaśnienie stosunku zawartej w mitach racjonalnej prawdy filozoficznej do tradycyjnych wierzeń religijnych¹¹. Sofiści, traktując mity jako prawdy etyczne i naukowe wyrażone w języku metaforycznym, alegorycznym, stali się szybko prawdziwymi wirtuozami racjonalnej interpretacji mitycznych przypowieści. Już Sokrates uważał, iż mity nie odpowiadają na podstawowe pytanie dotyczące człowieka, na pytanie o dobro i zło. Odpowiedź na nie daje jedynie *logos* i metoda badania samego siebie, dzięki której można odkryć „wiedzę o sobie samym”¹².

⁹ E. Mielecinski, *dz. cyt.*, s. 203.

¹⁰ Por. W. Tatarcikiewicz, *Historia filozofii*, t. 1: *Filozofia starożytna i średniowieczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 24.

¹¹ Por. D. Bidney, *Myth, Symbolism, and Truth*, [w:] J.B. Vickery (ed.), *Myth and Literature. Contemporary Theory and Practice*, University of Nebraska Press, Lincoln 1969, s. 3.

¹² Wolność duszy człowieka mierzona jest miarą jego odpowiedzialności za *logos*, czyli poznanie. Por. E. Jünger, *Śmierć Sokratesa*, przeł. W. Torzewski, „Analiza i Egzystencja”

Bardzo istotny wkład do rozwoju filozoficznej teorii mitu wniósł Platon. Nie był pierwszym, który zajmował się krytyką mitu w starożytności¹³, ale to jego refleksje „zaszczepiły w myśleniu europejskim świadomość mitu”¹⁴.

Punktem wyjścia w rozważaniach Platona na temat mitu jest jego koncepcja wiedzy. Jedną z dwu dziedzin wiedzy – *episteme* (ἐπιστήμη) – jest wedle Platona wiedzą pewną i prawdziwą oraz niezmienną. Uzyskujemy ją tylko za pomocą umysłu, dzięki czemu zbliżamy się do idei. Drugą dziedziną wiedzy jest *doksa* (δόξα) – wiara, mniemanie przeciwstawiane rzeczywistej wiedzy, nabywana za pośrednictwem wrażeń zmysłowych. Wskazują one na dwoistość natury człowieka. *Doksa* wynika z duchowego i materialnego wymiaru ludzkiej egzystencji. Dusza umieszczona w ciele nie ma do idei w pełni wolnego dostępu¹⁵. Jest skazana jedynie na przypominanie ich sobie w czasie obserwacji świata realnego. Ludzi przedstawiających jedynie na mniemaniu Platon przyrównał w *Państwie* do zamkniętych w jaskini więźniów, którzy, przykuci do ściany, obserwują jedynie cienie rzeczy rzucane przez światło odległego ogniska. Przedmiotem ich wiedzy nie jest wiedza obiektywna i pewna, lecz domniemana. Zatem mit, jak pisze Włodzimierz Szturc, „także ten filozoficzny, należałby do przestrzeni wytworzonej przez pojęcie *doksa*, a nie do kręgu filozoficznego osadzonego na pojęciu prawdziwej i obiektywnej wiedzy, którą stanowić miała *episteme*”¹⁶.

Arystoteles, uczeń Platona, traktował mity, podobnie zresztą jak religię, dość ironicznie. W *Metafizyce* pisał, iż nie są racjonalne, ignorują logiczną ciągłość i stosunek do historii i współczesności, chociaż przyznawał, że twórcy mitów są w pewnym sensie filozofami – także szukają przyczyn powstania świata¹⁷. W *Poetyce* jednak, co zauważa część komentatorów, Stagiryta wydaje się łączyć mit z tragedią, utożsamiając mit z fabułą tragedii. Szturc zwraca uwagę na fakt, że pierwsze tragedie, które nie opowiadały przecież o wydarzeniach ówczesnie się

2006, nr 3, s. 5; K.A. Morgan, *Myth and Philosophy from the Pre-Socratics to Plato*, Cambridge University Press, Cambridge 2000, s. 159.

¹³ Warte odnotowania są refleksje jońskich logografów, takich jak Hekatajos z Miletu, Ferekydes z Aten, Hellanikos z Lesbos, którzy zrywali z tradycją cyklicznych opowieści mitycznych, znanych chociażby od Homera, na rzecz zespalania znanych mitów z historią. Niektórzy z nich odrzucali to, co w dawnych mitach cudowne, bądź, na odwrót, podkreślali boskość wydarzenia mitycznego, transformując dawne opowieści w nowe mity. Por. M.L. West, *Wschodnie oblicze Helikonu. Pierwiastki zachodnioazjatyckie w greckiej poezji i micie*, przeł. M. Filipczuk, T. Polański, Homini, Kraków 2008, s. 569-638.

¹⁴ Por. M. Dybizbański, W. Szturc, *Mitoznawstwo porównawcze*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2006, s. 65.

¹⁵ Ilustracją tego stanowiska jest np. mit o duszy jako zaprzęgu z dwoma końmi, dobrym i złym, kierowanym przez woźnicę, czyli rozum. Człowiek przeżywa ciągłą tragedię, pragnąc stałej formy i równocześnie zmiany. Por. Platon, *Fajdros*, przeł. W. Witwicki, Książnica Polska, Lwów 1918, s. 59-60.

¹⁶ M. Dybizbański, W. Szturc, *dz. cyt.*, s. 65.

¹⁷ *Tamże*, s. 66.

rozgrywających (wyjątek stanowią *Persowie* Ajschylosa), w pewnym sensie do nich nawiązywały, przemycając przestrogi dotyczące realnych wydarzeń ukrytych pod płaszczem fikcji¹⁸. Takie znaczenie można przypisać dziełu Sofoklesa *Król Edyp*, w którym przywołanie mitu Edypa miało na celu uświadomienie Ateńczykom marności ich postawy wobec bogów. Mit rozumiany zatem jako fabuła tragedii rozgrywających się w ateńskich teatrach stał się równocześnie środkiem perswazji, służył celom dydaktycznym.

Jeszcze bardziej świadomi manipulacyjnych możliwości mitologii byli epikurejczycy. Wskazywali oni, że mit jest dogodnym narzędziem dla kapłanów dążących do utrzymywania władzy. Podobne poglądy głosił Euhemeros z Messyny (sceptyk i utopista żyjący na przełomie IV i III wieku p.n.e.). Jego zdaniem mity uzasadniały ludzkie marzenia i dążenia, będąc w rzeczywistości iluzją. Mity traktowano jako narzędzie służące do obrony politeizmu i sposób na podniesienie rangi określonej religii. Jedyną drogą do wolności jest, zgodnie z tymi założeniami, uległość wobec magicznych czynności kapłanów i królów. Duża popularność Euhemerosa w starożytności sprowokowała niejako chrześcijańskich apologetów do posługiwania się tą teorią jako argumentem przeciwko bogom pogańskim¹⁹.

W zachodniej myśli istniała zatem sprzeczność. *Logos* grecki²⁰ z jednej strony stał w opozycji wobec pojęcia *mythos*, z drugiej jednak strony mity wciąż wykorzystywano w dociekaniach filozoficznych, upatrując w nich zwiastuna myśli racjonalnej. Co ciekawe, grecki racjonalizm epoki osiowej²¹ nie wywarł znacznego wpływu na religię grecką, wciąż składano ofiary bogom, brano udział w misteriach eleuzyńskich, obchodzono święta. Trwało to aż do VI wieku n.e., kiedy „ową pogańską religię przemocą wyeliminował cesarz Justynian, zastępując ją przez *mythos* chrześcijaństwa”²².

¹⁸ Tamże, s. 67.

¹⁹ Por. H. J. Rose, *A Handbook of Greek Mythology*, Routledge, London 1965, s. 14.

²⁰ *Logos* rozumiany jest jako „słowo”, „myślenie” (ale także „język rozumu” – por. H.-G. Gadamer, *Człowiek i język*, [w:] tenże, *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*, przeł. M. Łukasiewicz, K. Michalski, PIW, Warszawa 2000, s. 52-62). Pojęcie *mythos* zdefiniowane zostaje jako forma mowy i myśli przeciwstawna rozumowi, zgodnie z przejętą z filozofii Platona opozycją *logos-mythos*. Jednak pierwotna opozycja *logos-mythos*, jaką znaleźć można jeszcze u Homera (XI/VIII w. p.n.e.) i Hezjoda (VII w. p.n.e.), wskazuje na zupełnie inny wariant rozumienia tych dwóch pojęć. Bruce Lincoln zauważa, że pierwotne sformułowanie *mytheomai* (a więc opowiadanie, *mythos*) wiązano z prawdą (*alatheia*), podczas gdy *legein* (opowiadanie, *logos*) sugerował kłamstwo, fałsz. Oba te terminy odnosiły się do mowy, z tym że *mytheomai* oznaczał rzeczy prawdziwe, a *legein* – zwodzenie, mówienie nieprawdy. Por. B. Lincoln, *Theorizing Myth. Narrative, Ideology, and Scholarship*, University of Chicago Press, Chicago 1999, s. 3-19.

²¹ *Epoka osiowa* – określenie przejęte przez Karen Armstrong od Karla Jaspersa (*Axis-Zeit*), odnoszące się do okresu 800-200 lat p.n.e. Zob. K. Armstrong, *Krótko historia mitu*, przeł. I. Kania, Znak, Kraków 2005, s. 77-98.

²² Tamże, s. 98.

W serii *Rosja wczoraj, dziś i jutro. Polityka – kultura – religia* pod redakcją Mieczysława Smoleń, Joachima Dieca i Anny Jach ukazały się:

1. Anna Jach, *Rosja 1991-1993. Walka o kształt ustrojowy państwa*, 2011.
2. *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, cz. 1: *Federacja Rosyjska*, red. Anna Jach, 2011.
3. *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, cz. 2: *Wspólnota Niepodległych Państw*, red. Mieczysław Smoleń i Michał Lubina, 2011.
4. *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, cz. 3: *Kontekst międzynarodowy*, red. Joachim Diec, 2011.
5. *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, cz. 4: *Reinterpretacja po dwudziestu latach*, red. Anna Jach i Michał Kuryłowicz, 2012.
6. Olga Nadskakuła, *Kategorie „swój” i „obcy” w rosyjskim myśleniu politycznym*, 2013.
7. Joachim Diec, *Konserwatywny nacjonalizm. Studium doktryny w świetle myśli politycznej Igora Szafariewicza*, 2013.
8. *Rosyjskie siły zbrojne. Aspekty wewnętrzne i kontekst polski*, red. Anna Jach, 2013.
9. Дмитрий Романовский, Антоний Храповицкий. *Философия, богословие, культура*, 2013.
10. Dymitr Romanowski, *Trzeci Rzym. Rozwój rosyjskiej idei imperialnej*, 2013.
11. *Ценности в политике. Опыт Польши и России*, red. Богдан Шляхта, Анна Ях, 2013.
12. Anna Kadykało, *Dzieciństwo jako rosyjski temat kulturowy w XX wieku*, 2014.

Małgorzata Flig – absolwentka filmoznaostwa i filologii rosyjskiej. W 2012 roku obroniła doktorat na Wydziale Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ. Autorka licznych artykułów naukowych poświęconych rosyjskiej kinematografii. Zajmuje się m.in. problemem wizualizacji władzy w kulturze rosyjskiej, współpracuje z Instytutem Rosji i Europy Wschodniej UJ.

ROSJA
Wczoraj, dziś i jutro
Polityka – kultura – religia

Książka Małgorzaty Flig *Mitotwórcza funkcja kina i literatury w kulturze stalinowskiej lat 30. XX wieku* ma szansę stać się podręcznikiem akademickim dla studentów roszoznaostwa i filologii rosyjskiej, dla filmoznaostwów i politologów, kulturoznaostwów i dziennikarzy, a także źródłem wiedzy dla wszystkich czytelników zainteresowanych nowym widzeniem procesów zachodzących kiedyś w ZSRS i kładących się potem głębokim cieniem na historii i kulturze naszego kraju.

prof. dr hab. Grażyna Stachówna

* * *

Gdybyśmy przekreślili utwory socrealistyczne, to byłoby to zgodne z założeniami totalitaryzmu, pragnącego zniszczyć tradycję. A zatem: eksponując artefakty ukazujące się w obiegu oficjalnym, autorka idzie tropem Bułhakowskiego „rękopisy nie płoną” oraz Zoszczenkowskiego „jedyna moja ideologia to: do nikogo nie żywić nienawiści”. Książka Małgorzaty Flig doskonale wpisuje się w nurt prac kulturoznaostwowych, jej lektura stać się może impulsem do dalszych badań dla kulturoznaostwów, historyków, politologów.

prof. dr hab. Katarzyna Duda

www.akademicka.pl

ISBN 978-83-7638-415-3

9 788376 138415 3